Materiallar to’plami · Conference Proceedings
QATAG‘ON QURBONLARI: TARIXIY XOTIRA, MILLIY O‘ZLIK VA MA’NAVIY MEROS
10 September – 10 October 2026
UDK 94

TIBBIYOT TALABALARINING KASBIY-AXLOQIY KOMPETENTLIGINI RIVOJLANTIRISHDA JADID MEROSIDAGI INSONPARVARLIK G‘OYALARI VA TIBBIY DEONTOLOGIYANING AKSIOLOGIK UYG‘UNLIGI

Abdulvoxid Xatamovich Karimov*
Farg‘ona davlat universiteti, mustaqil izlanuvchisi
✉ karimov@77gmail.com

ANNOTATSIYA

Jadid ma’rifiy insonparvarligi tibbiy deontologiya bilan konseptual qiyoslanadi. Ehtiyojni eshitish, tushunarli izoh va kasbiy vakolat farqlanadi. Empatiya boshqa shaxsni xatosiz bilish bilan tenglashtirilmaydi. O‘quv keyslarini tahlil qilish uchun axloqiy mezonlar taklif etiladi.

Kalit so‘zlar

jadid merosi, insonparvarlik, tibbiy deontologiya, qadr-qimmat, empatiya, kasbiy vakolat.

DOI: 10.5281/zenodo.23281877

KIRISH

Kasbiy-axloqiy kompetentlikni faqat qoidalarni bilish yoki yaxshi niyat bilan tenglashtirish tibbiy munosabatning murakkabligini kamaytiradi. Talaba insonga yordam berishni istashi mumkin, biroq uning ehtiyojini o‘z taxmini bilan almashtirishi, savolini jiddiy olmasligi yoki bilish chegarasini yashirishi ehtimoli mavjud. Shu sababli insonparvarlik kasbiy vakolat, tushuntirish va boshqa shaxsning ovozini tan olish bilan bog‘langan holda o‘rganilishi kerak. Maqola ana shu bog‘lanishni jadid ma’rifiy merosi bilan qiyosiy muloqotda asoslaydi.

Kurbanbayeva pedagogik deontologiyani kasbiy burch va axloqiy munosabat muammosi sifatida ko‘rib chiqadi [1]. Sattorov jadid ma’rifiy g‘oyalarining milliy uyg‘onish bilan aloqasini muhokama qiladi [2]. Birinchi tadqiqot tibbiy protokol emas, ikkinchisi esa zamonaviy bioetika tarixi emas. Ularning qiyosi bilimli faoliyatning inson va jamiyat oldidagi mas’uliyati haqidagi savolni ochadi. Jadidlar bugungi tibbiy rozilik yoki klinik deontologiyaning barcha tamoyillarini aynan hozirgi shaklda ishlab chiqqan, degan da’vo ilgari surilmaydi.

Tadqiqot maqsadi insonparvarlikni kasbiy qarorga aylantirishda zarur bo‘lgan aksiologik mezonlarni farqlashdir. Asosiy tezisga ko‘ra, insonning yaxshiligini istash bilan uning o‘rniga gapirish bir xil emas. Kasbiy g‘amxo‘rlik bemorning tajribasini eshitish, axborotni tushunarli yetkazish, vakolat chegarasini saqlash va qarorning oqibatiga javob berish bilan uyg‘unlashishi kerak. Bu ish klinik tavsiya emas, kasbiy-axloqiy ta’limning konseptual tahlilidir.

MATERIALLAR VA METODLAR

Sakkizta manba kasbiy burch, qadr-qimmat, epistemik adolat, empatiya va kelajak oqibatlari masalalari bo‘yicha tanlandi. Tarixiy merosning zamonaviy tibbiyotga bevosita ta’sirini aniqlash emas, normativ qiyos qurish maqsad qilindi. Tibbiy, pedagogik va falsafiy tushunchalarning tatbiq doirasi alohida qayd etildi. Xususan,

pedagogik deontologiya tibbiy amaliyotning texnik qoidalari o‘rnida ishlatilmadi.

Fikriy keysda bemor talaba ma’qullayotgan variant haqida ikkilanish bildiradi. Tahlil «kim haq?» savolidan oldin kimning tajribasi eshitilgani, qanday axborot berilgani va talabaning vakolati qayerda tugashini so‘raydi. Bu real bemor holati yoki muayyan davolash usuliga tavsiya emas. Keyslar uchun klinik bilim, professional nazorat va tegishli amaldagi me’yorlar alohida zarur; mazkur maqola ularni yaratmaydi. Ta’limiy mezonlar empirik sinovdan o‘tkazilmagan.

NATIJALAR

Pyastolov ilm-fan bilan jamiyat o‘rtasidagi munosabatda qadr-qimmat masalasini muhokama qiladi [3]. Kozhevnikova baxtning ta’limdagi ma’nosini turli talqinlar orqali o‘rganadi [4]. Bu ishlar inson manfaatini yagona ekspert ta’rifiga keltirishning chegarasini ko‘rishga yordam beradi. Mualliflik xulosasi: mutaxassis ma’lum sohada ustun bilimga ega bo‘lishi mumkin, lekin bu boshqa shaxsning barcha hayotiy maqsadini uning o‘rniga belgilash vakolatini bermaydi. Ta’lim mazkur farqni anglashga yo‘naltirilishi kerak.

Birinchi mezon ehtiyojni eshitish bilan uni taxmin qilishni farqlashdir. Talaba odamning so‘zini kasbiy toifaga o‘tkazishi zarur bo‘lishi mumkin, ammo shu o‘tkazishda uning tajribasidagi muhim ma’no yo‘qolishi ehtimoli bor. Shuning uchun «men to‘g‘ri tushundimmi?» mazmunidagi qayta aniqlashtirish muloqotning axloqiy qismidir. Bemorning tajribasi o‘z-o‘zicha barcha tibbiy da’voni tasdiqlamaydi; uni eshitish esa professional bilimdan voz kechishni anglatmaydi. Ikki bilim turi bir-birining o‘rnini to‘liq bosa olmaydi.

Fricker epistemik adolatsizlikning bilmaslikni saqlab qolishi bilan bog‘liq muammolarni ochadi [5]. Phillips bemorlar bilan hamkorlik va o‘zini boshqarishni qo‘llab-quvvatlash masalasini sog‘liqni saqlash muloqoti doirasida muhokama qiladi [6]. Bu yerda Phillips tibbiy ta’lim va sog‘liqni saqlash yo‘nalishidagi mualliflidir. Mazkur ishlardan olinadigan qiyosiy xulosa: tushuntirish bir tomonlama axborot yetkazish bilangina tugamaydi. Tushunish, savol berish va muhim shubhani bildirish imkoniyati ham alohida ahamiyatga ega.

Ikkinchi mezon tushunarli asoslashdir. Kasbiy terminning aniqligi suhbatdosh uni tushunganini kafolatlamaydi. Shu sababli axborot hajmi bilan uning foydalanishga yaroqliligini farqlash taklif qilinadi. Haddan tashqari soddalashtirish muhim noaniqlikni yashirishi, ortiqcha terminologiya esa tushunishga to‘siq bo‘lishi mumkin. Ta’limiy vazifada talaba izohini mazmun yo‘qotmasdan boshqa auditoriya uchun qayta ifodalashi va qaysi savol javobsiz qolganini tan olishi kerak.

1-jadval. Kasbiy-axloqiy o‘quv keysini tahlil qilish mezonlari

Mezon yoki bo‘g‘in	Tahliliy savol	Taklif etiladigan amal	Talqin chegarasi
Eshitish	Ehtiyoj kimning so‘zida ifodalangan?	Tajriba va ekspert talqinini farqlash	Eshitish har bir da’voni tasdiqlash emas
Tushuntirish	Axborot tushunarli bo‘ldimi?	Til, savol va noaniqlikni ko‘rsatish	Termin aniqligi tushunish kafolati emas
Vakolat	Talaba nimani bilmaydi yoki bajara olmaydi?	Maslahat va nazorat zaruratini tan olish	Ishonch vakolat o‘rnini bosmaydi
Qadr va oqibat	Qaror kimga qanday ta’sir qiladi?	Maxfiylik va javobgarlikni ajratish	Ezgu maqsad barcha vositani oqlamaydi

Svenaeus sezgi va hissiy empatiya haqidagi fenomenologik muhokamada boshqaning tajribasiga kirishning turli qirralarini farqlaydi [7]. Bu yondashuv empatiyani odamning ichki dunyosini bevosita va xatosiz bilish bilan tenglashtirmaslikka yordam beradi. Talaba «sizni to‘liq tushunaman» deyish o‘rniga o‘z talqinini tekshirishga ochiq tutishi mumkin. Qadr-qimmatga hurmat kuchli hissiy yaqinlik bo‘lmagan vaziyatda ham saqlanishi kerak; kasbiy burchni faqat hamdardlik darajasiga bog‘lash biryoqlamadir.

Uchinchi mezon vakolat va oqibatning birligidir. Bilmaganini yashirmaslik, tegishli mutaxassis yoki rahbar bilan maslahatlashish zaruratini tan olish axloqiy kamchilik emas, mas’uliyatli o‘rganishning tarkibidir. Kumar kelajak avlodlar oldidagi majburiyatlar masalasini normativ nuqtayi nazardan tahlil qiladi [8]. Bu manba hozirgi bemorni kelajak foydasi uchun oddiy vosita qilishga asos bermaydi. Uning qiyosiy ahamiyati qarorning vaqt ufqini ochishda: bevosita natija bilan uzoq muddatli ta’sir bir xil tekshiruvni talab qilmasligi mumkin.

Taklif etilayotgan ta’limiy natija tayyor «insonparvarlik balli» emas. Talaba keysda insonning so‘zi, ekspert bahosi, kasbiy cheklov va ochiq qolgan noaniqlikni alohida ko‘rsata olishi kerak. Jadid ma’rifiy merosi bu yerda bilimning

ijtimoiy vazifasini muhokama qilish uchun tarixiy resursdir. U klinik standart o‘rnini bosmaydi, ammo bilimga egalik uni insonga qarshi ustunlik vositasiga aylantirmaslik haqidagi savolni kuchaytiradi.

Ta’limiy keysni tahlil qilishda talaba suhbatdoshning ikkilanishini «mas’uliyatsizlik» deb atashdan oldin uning nimani tushunmaganini va qanday xavotir bildirganini yozib ajratishi mumkin. Keyin o‘z vakolati doirasida tushuntira oladigan savol bilan professional rahbarga olib chiqilishi kerak bo‘lgan masalani farqlaydi. Bu real davolash bo‘yicha ko‘rsatma emas, o‘quv vaziyatida bilim chegarasini ko‘rsatish topshirig‘idir. Uning etik mazmuni o‘ziga ishonchning balandligini emas, ishonchning asosini tekshirishdadir.

Insonparvarlikka tayanilgan yana bir fikriy vaziyatda yordam ko‘rsatilgan shaxsning hikoyasi ta’limiy namuna sifatida ommaga tarqatilmoqchi bo‘ladi. Ezgu maqsad shaxsiy tajribadan foydalanishning barcha savollarini hal qilmaydi. Kimning ovozi, qanday rozilik va qaysi maxfiylik chegarasi mavjudligi alohida muhokama qilinishi kerak. Maqola huquqiy protsedurani belgilamaydi; g‘amxo‘rlik niyati bilan boshqa odam ustidan axborotiy vakolat bir xil emasligini ko‘rsatadi.

Shunday keyslar bo‘yicha baholashda talabaning «insonparvarman» degan bayonoti emas, tajribani eshitish, izohning tushunarliligi, noaniqlikni tan olish va vakolat chegarasi kabi kuzatiladigan amallari ajratiladi. Ushbu amallarning real kasbiy kompetentlik bilan aloqasi alohida tekshirilishi zarur. Ularni tayyor diagnostik o‘lchov deb qabul qilish maqolaning nazariy maqomini buzadi.

MUHOKAMA

Bemor ovoziga e’tibor tibbiy ekspertlikni zaiflashtiradi, degan e’tiroz tushunchalarni aralashtiradi. Insonning tajribasini jiddiy qabul qilish har bir taxminini ilmiy haqiqat deb tasdiqlash emas. Professional bilimning vazifasi saqlanadi; bu bilimdan foydalanishdagi munosabat esa tushuntirish va hurmat bilan cheklanadi. Muayyan holatda rozilik, vakillik yoki favqulodda vaziyatning huquqiy tafsilotlari amaldagi professional tartiblar orqali hal qilinadi, mazkur nazariy maqola orqali emas.

Ikkinchi xavf insonparvarlikni faqat talabaning individual fazilatiga yuklashdir. Vaqt tanqisligi, o‘qitish muhiti va jamoaning muloqot usuli e’tibordan tashqarida qolsa, tizimli muammo shaxsiy ayb sifatida talqin qilinadi. Shuning uchun ta’limiy kuzatuv talabaning xulqi bilan birga unga berilgan imkoniyat va nazoratni ham ko‘rsatishi taklif etiladi. Bu shaxsiy javobgarlikni bekor qilmaydi, uni nazorat qilinadigan tanlov bilan bog‘laydi.

Kelgusi tekshiruvda anonimlashtirilgan o‘quv keyslarini tahlil qilish, standartlashtirilgan muloqot topshiriqlari va bir necha baholovchi fikri solishtirilishi mumkin. Haqiqiy bemor ma’lumoti bilan ishlash alohida etik ruxsat va himoya talab qiladi. Ushbu maqolada bemor ma’lumotlari yig‘ilmadi, klinik natijalar o‘lchanmadi va kompetentlik oshgani tasdiqlanmadi. Taklifning maqomi kasbiy ta’lim uchun normativ yo‘nalish bo‘lib qoladi.

XULOSA

Jadid merosidagi ma’rifiy insonparvarlik va tibbiy deontologiya orasidagi qiyos bilimning insonga xizmat qilishi hamda bilim egasining chegaralarini tan olishi orqali asoslandi. Ehtiyojni eshitish, tushunarli izoh, vakolatga mutanosib harakat va oqibat uchun javobgarlik bir-birini to‘ldiruvchi mezonlardir. Ular zamonaviy klinik me’yorni tarixga yuklamaydi va g‘amxo‘rlikni bemor o‘rniga qaror qilishga tenglashtirmaydi. Maqolaning hissasi nazariy mezonlar hamda ularga tayangan keys tahlilidir; amaliy samaradorlik va huquqiy tatbiq alohida tekshiruvni talab qiladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Kurbanbayeva M. Zamonaviy ta’lim sharoitida pedagogik deontologiyaning falsafiy-nazariy asoslari. Tamaddun nuri. 2025. 9(72). (p. 388–390).

   DOI: 10.69691/trv5hb66

2. Sattorov Sh. Jadidchilik ta’limotida Turkiston xalqlarini milliy uyg‘onishga chorlov g‘oyalari xususida. Tamaddun nuri. 2026. 9(84), 2-qism. (p. 177–179).

   DOI: 10.69691/sem07d74

3. Пястолов С.М. Общественный договор о науке: конвенция достоинства. Вопросы философии. 2022. 9. (p. 202–213). DOI: 10.21146/0042-8744-2022-9-202-213
4. Кожевникова М.Н. Феномен счастья и его значение в образовании человека. Этическая мысль. 2022. 22(2). (p. 128–140). DOI: 10.21146/2074-4870-2022-22-2-128-140
5. Fricker M. Epistemic Injustice and the Preservation of Ignorance. The Epistemic Dimensions of Ignorance. Cambridge University Press. 2016. (p. 160–177). DOI: 10.1017/9780511820076.010

6. Phillips A. Working with patients to promote self-management. British Journal of Health Care Management. 2017. 23(7). (p. 308–312).

DOI: 10.12968/bjhc.2017.23.7.308

7. Svenaeus F. Edith Stein’s phenomenology of sensual and emotional empathy. Phenomenology and the Cognitive Sciences. 2018. 17(4). (p. 741–760). DOI: 10.1007/s11097-017-9544-9
8. Kumar R. Future Generations. The Oxford Handbook of Distributive Justice. Oxford University Press. 2018. (p. 689–710).

DOI: 10.1093/oxfordhb/9780199645121.013.10